

Dariusz Grala¹

Refinansowanie zobowiązań kredytowych w warunkach niewypłacalności państwa na przykładzie PRL w latach 1981–1983. Fiasko planu ograniczenia zadłużenia Polski w świetle uwarunkowań zewnętrznych i wewnętrznych

Streszczenie

Rząd PRL utracił zdolność do regulowania bieżących zobowiązań kredytowych wobec zagranicy w marcu 1981 r. Informacja o tym fakcie przekazana bankom zachodnim oraz dyplomatom była dużym zaskoczeniem dla obserwatorów zachodnich oraz polityków państw kapitalistycznych. Gabinet gen. Jaruzelskiego starał się uspokajać kierownictwo banków wierzycieli obietnicami spłaty chociażby części długów, gdy tylko zostaną odbudowane zasoby dewizowe oraz przedstawiony konstruktywny plan naprawy gospodarki. O ile jednak negocjacje dotyczące ustalenia programu naprawy przebiegały sprawnie, o tyle projekty refinansowania zadłużenia omawiane były w napięciu i dotyczyły tylko najbliższych miesięcy.

Załamanie stosunków politycznych i ekonomicznych PRL z najbliższymi sojusznikami USA po 13 grudnia 1981 r. było w pewnym stopniu zrekompensowane przez poprawę relacji z ZSRR (oraz krajami RWPG), który wsparł juntę gen. Jaruzelskiego tanimi dostawami surowców oraz pożyczką dolarową. W latach 1981–1983 ważył się los PRL jako kraju wysokiego ryzyka – najwięksi wierzyciele byli gotowi ogłosić publicznie jego niewypłacalność. Zabiegi dyplomatyczne i misterna gra zapobiegły katastrofie bankructwa, ale nie ograniczono zadłużenia. Polskim negocjatorom nie powiodły się próby refinansowania zadłużenia i powstrzymania procesu kumulacji odsetek. Na niekorzyść oddziaływały takie zdarzenia jak stan wojenny i represje wobec społeczeństwa oraz ekonomiczne ciężary związane ze stanem wojennym.

Słowa kluczowe: kredyt gwarantowany, kredyt prywatny, refinansowanie, konwersja

¹ Dr Dariusz Grala, Instytut Kliometrii i Badań nad Transformacją, ul. Nałęczowska 85/9, 61-875 Poznań, e-mail: dt.grala@gmail.com

Wstęp

Celem artykułu jest ukazanie bezpośrednich przyczyn katastrofy finansowej Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w roku 1981. Następnie zostaną przedstawione atuty i słabości strony polskiej w procesie negocjacji w sprawie zmian zawartych umów kredytowych z bankami wierzycielami z krajów kapitalistycznych i refinansowania zadłużenia. Sednem studium jest przedstawienie punktów zwrotnych, rekonstrukcja strategii, zamysłów negocjacyjnych, warunków wynegocjowanych w latach 1981–1983 porozumień. W ostatniej części pracy przeanalizowano konsekwencje zawartych umów i ogólną sytuację płatniczą PRL po trzech latach negocjacji i realizacji porozumień krótkoterminowych z wierzycielami.

Dlaczego okres 1981–1983 był tak ważny dla finansów państwowych PRL? Przede wszystkim miał ogromne znaczenie z punktu widzenia relacji finansowych z krajami zachodnimi, gdyż dokładnie na początek lat 80. XX stulecia przypadała kumulacja rat kapitałowych i odsetek do spłaty z tytułu zaciąganych przez rząd PRL w poprzedniej dekadzie z różną intensywnością, ale chaotycznie kredytów w walutach wymienialnych. Sytuację komplikowały ponadto zwrot na scenie politycznej większości krajów zachodnich w kierunku partii prawicowych i konserwatywnych oraz ostatnia faza intensyfikacji zimnej wojny pomiędzy NATO oraz Układem Warszawskim.

Głównym problemem finansowym Polski przełomu lat 70. i 80. XX w. była bardzo trudna sytuacja płatnicza kraju w relacjach z państwami kapitalistycznymi wynikająca z zaciągania przez rząd PRL w całej dekadzie lat 70. licznych linii kredytowych w bankach zachodnich w celu finansowania ambitnego planu rozwoju przemysłu, infrastruktury gospodarczej oraz gospodarki rolno-spożywczej w Polsce.

Podstawy źródłowe

Podstawę źródłową niniejszych analiz stanowią zespoły akt archiwalnych dotyczących stanowisk negocjacyjnych, ustaleń z rozmów, umowy, raporty z negocjacji z bankami, materiały dotyczące współpracy z Międzynarodowym Funduszem Walutowym oraz dane statystyczne opracowane przez instytucje polskie i zagraniczne.

Omawiane wydarzenia znalazły odzwierciedlenie w następujących źródłach gospodarczych:

- zbiory Archiwum Akt Nowych (AAN)²,
- zespół akt w Archiwum Kancelarii Prezesa Rady Ministrów (AKPRM),

² AAN, zespół dokumentów Urzędu Rady Ministrów z lat 1981–1989.

- Archiwum Zakładowe Ministerstwa Finansów (AZMF),
- statystyki finansowe z Biblioteki Centralnej GUS (BCGUS),
- biuletyny statystyczne NBP,
- wspomnienia osób obozu władzy z przełomu lat 70. i 80.

Najważniejsze zespoły źródeł do omawianego problemu spoczywają w Archiwum Akt Nowych i są zasobem prawie nieeksplorowanym, gdyż nie były wykorzystywane w badaniach naukowych nad czasami PRL. Materiały zawarte są w kilku zbiorach³. Następne pod względem znaczenia dla analizy kwestii zadłużenia Polski są archiwalia złożone w Zakładowym Archiwum Ministerstwa Finansów, które zawierają dokumenty dotyczące samych rozmów, notatki, raporty na temat stanu finansów państwa, wreszcie raporty z uzgodnień i współpracy z MFW oraz Bankiem Światowym⁴. Zestawienia statystyczne związane z zaciąganiem i obsługą kredytów w sposób szczegółowy i przejrzysty obrazują publikacje GUS (*Biuletyn...* 1983; *Biuletyn...* 1988; *Rocznik...* 1984). Drugorzędne znaczenie mają już obecnie dokumenty z Archiwum Kancelarii Prezesa Rady Ministrów, gdyż stamtąd materiały są sukcesywnie wysyłane do AAN, gdzie uporządkowane trafiają do zasobów dokumentacji PRL.

W kwestii dokumentów wspomnieniowych należy podkreślić znaczenie przynajmniej trzech osób zaangażowanych w problematykę finansowania zagranicznego, tj. Stefana Jędrychowskiego, Witolda Bienia oraz Stanisława Długosza. Minister finansów z lat 1971–1974 S. Jędry-

³ Teki zawierające dane do badanego tematu występują pod tytułami: obroty płatnicze z zagranicą, współpraca z państwami kapitalistycznymi, dwustronna współpraca z krajami socjalistycznymi i krajami kapitalistycznymi (kilkanaście tek dla lat 1981–1983); NBP – obroty płatnicze z zagranicą oraz bilanse (teka nr 139); AAN, Sprawy walutowo-finansowe, sygn. 186; Protokół ustaleń nr 2/89 z posiedzenia KERM w sprawie propozycji strony polskiej w zakresie rozwiązania problemów z zadłużeniem międzynarodowym, sygn. 214/135; Założenia instrukcyjne do negocjacji z bankami komercyjnymi w dniu 13–14 VII 1983 r. sygn. 214/178, 214/182, 214/183; Protokół z ustaleń nr 1a z posiedzenia Prezydium Rządu w dniu 7.01.1985 r. w sprawie restrukturyzacji zobowiązań kredytowych Polski wobec 11 państw zachodnich zgrupowanych w Klubie Paryskim przypadających do spłacenia w latach 1982–1984 wraz z projektem instrukcji dla delegacji polskiej na rozmowy w Klubie Paryskim w dniu 14–15.01.1985 r.; Notatka w sprawie kolejnego etapu rozmów z bankami komercyjnymi odnośnie negocjacji zadłużenia z tytułu kredytów niegwarantowanych z 04.06.1983 r., sygn. 214/227; Koncepcja i program działań zmierzających do dochodzenia rekompensaty z tytułu szkód i strat wyrządzonych polskiej gospodarce w wyniku zastosowanych restrykcji przez USA i inne państwa zachodnie z dnia 26.09.1983 r., sygn. 214/233.

⁴ W Archiwum Zakładowym Ministerstwa Finansów źródła do badania problemu znajdują się w zbiorze Departamentu Międzynarodowych Instytucji Finansowych i Współpracy Zagranicznej (zespół 822), w zbiorze Departament Zagraniczny – Fundusz Walutowy (zespół 918); Międzynarodowy Fundusz Walutowy (zespół 822).

chowski krótko po opuszczeniu przez niego struktur rządowych napisał cenną książkową relację, w której zawarł rekonstrukcję procesu współpracy kredytowej z państwami kapitalistycznymi. Publikacja Jędrzychowskiego to również analiza ekonomiczna okresu rządów ekipy gierkowskiej (osób skupionych wokół I sekretarza KC PZPR E. Gierka) doprowadzona do roku 1981 r. oraz jego osobiste refleksje na temat problematyki zadłużenia (Jędrzychowski 1982). Kolejna pozycja to napisane po ponad 35 latach wspomnienia Witolda Bienia, byłego prezesa Narodowego Banku Polskiego w badanym okresie. Wywody prof. Bienia są wyjątkowo istotne dla uchwycenia kontekstu omawianych wydarzeń oraz rekonstrukcji procesu negocjacji (Bień 2017). Brał on bowiem udział w najważniejszych uzgodnieniach w kwestii renegotjowania zadłużenia w latach 1981–1983. Trzecia wymieniona osoba to wieloletni minister handlu zagranicznego Stanisław Długosz (Długosz 1992). Zaprezentował on szczegółowo swoje poglądy oraz ocenę wydarzeń z przełomu lat 70. i 80. w obszernym wywiadzie rzece (w zasadzie połączeniu kilku rozmów na wybrane zagadnienia istotne w życiu zawodowym S. Długosza) udzielonym w 1991 r. Resumując, trzeba stwierdzić, że w pracy wykorzystano źródła archiwalne, wspomnienia, wywiady prasowe z bohaterami wydarzeń oraz artykuły z prasy fachowej i społeczno-gospodarczej (np. tygodnika „Polityka”).

Preludium do katastrofy roku 1981

W drugiej połowie lat 70. XX w. po wykonaniu przez ówczesny rząd tzw. manewru gospodarczego nie nastąpiła oczekiwana poprawa efektywności w relacjach z zagranicą. Rządowi PRL nie udało się podnieść znacząco wpływów dewizowych z eksportu do krajów kapitalistycznych oraz zmniejszyć wydatków w walutach wymienialnych na import zaopatrzeniowy. Dochód narodowy podzielony PRL wyrażony w cenach stałych z roku 1978 spadł aż o 27,5% do końca 1982 r. Tempo wzrostu realnego PKB od 1979 r. było ujemne, a ludność na własnej skórze mogła doświadczyć braków zaopatrzeniowych, wyczekując coraz częściej w coraz dłuższych kolejkach po każdy niemal produkt konsumpcyjny. Innym bardzo dotkliwym problemem była wielka trudność w zakupie urządzeń instalacyjnych oraz wyposażenia meblowego dla rodzin budujących się czy też próbujących wyposażyć swój nowy dom lub mieszkanie (Grala 2005: 37–42).

Podstawowymi czynnikami załamywania się bilansu płatniczego PRL i wypłacalności dewizowej w okresie 1979–1981 były:

- Przekroczenie w sytuacji napiętego planu dewizowego w roku 1979 zakupów importowych z II obszaru płatniczego (II OP). Dodatkowe decyzje ministerstw oraz import pozaplanowy – pogorszenie salda z tego tytułu Komisja Planowania oszacowała na ponad 1 mld zł dewizowych.
- Błędne szacunki Ministerstwa Finansów odnośnie do poziomu sztywnych płatności na rzecz państw wierzycieli w roku 1980. Początkowo (9 sierpnia 1979) resort przewidywał wysokość sztywnych płatności (sz.p.) wobec II OP na 21,5 mld zł dewizowych, następnie (12 października 1979) oceniono je na 22,8 mld zł dew. W przedłożonym natomiast do zatwierdzenia dokumencie bilansu płatniczego na koniec 1979 r. wysokość sz.p. ustalono na 24,8 mld zł dew. Już zatem na poziomie Narodowego Planu Społeczno-Gospodarczego na rok 1980 wydatki dewizowe miały przewyższyć wpływy z eksportu do II OP o ponad 1 mld zł dewizowych (prognozowany eksport miał wynieść 23,7 mld zł dew.) (*Notatka...* 1992: 7–10). Na koniec 1980 r. sytuacja dewizowa państwa wyglądała gorzej, niż ukazywały to najbardziej pesymistyczne przewidywania Ministerstwa Finansów, niedobór walut (potrzeby kredytowe) szacowany był bowiem na sumę 4,2 mld zł dew.
- Pogorszenie sytuacji politycznej i handlowej ZSRR w wyniku agresji na Afganistan. Na ZSRR rząd USA nałożył embargo handlowe szczególnie dotkliwe w obszarze zaopatrzenia w żywność. Napięte stosunki Wschód–Zachód rykoszetem uderzały w Polskę.
- Błędne decyzje Biura Politycznego KC PZPR w latach 70. w zakresie dyspozycji środków finansowych i kierowania gospodarką. Członkowie BP sami przyznawali się do winy na naradzie kryzysowej w dniu 22 sierpnia 1980 r., analizując przyczyny załamania, kiedy w Polsce trwały już protesty w fabrykach, a ludność wyrażała dezaprobatę dla rządzącej partii.

Gwoli bardziej obiektywnego, globalnego spojrzenia należy też zarysować sytuację międzynarodową. Katastrofa finansowa Polski Ludowej została przyspieszona wskutek niekorzystnych dla PRL zmian w gospodarce światowej. Stany Zjednoczone, będące motorem światowej gospodarki i głównym kredytodawcą w latach 70., z uwagi na kilkusetprocentowy wzrost cen ropy naftowej (działania kartelu OPEC) i wynikiły z tego efekt inflacji rozwijały się nierównomiernie, by wreszcie w latach 1981–1982 ulec najsilniejszej od roku 1930 recesji. Kurs dolara załamał się na międzynarodowych rynkach finansowych, a stopy procentowe dynamicznie pięły się w górę. Ceny kredytów, szczególnie średnio- i krótkoterminowych, wzrosły tak drastycznie, iż wiele państw rozwijających się Ameryki Łacińskiej i Afryki, które w latach 70. pobrały z banków zachodnich kredyty, nie było zdolnych obsłużyć swego zadłużenia.

Trzeba też nadmienić, że zacieśniająca międzynarodowa współpracę Europejska Wspólnota Gospodarcza w latach 70. XX w. stworzyła unię celną – duży rynek wewnętrzny otoczony na zewnątrz silnymi barierami celnymi wymierzonymi w kraje takie jak Polska, które chciałyby eksportować na rynki EWG wyroby rolno-spożywcze i przemysłowe po zaniżonych cenach ze względu na niskie koszty robocizny czy też zaniżone koszty surowców w stosunku do zachodnioeuropejskich (Głuchowski 1997: 137–144). Co istotne, w kręgach finansowych Zachodu nie zaliczano Polski Ludowej do krajów rozwijających się, lecz do grupy krajów rozwiniętych. Konsekwencją takiej oceny polskiej gospodarki było odrzucanie możliwości zastosowania ulgowych, obniżonych odsetek dla refinansowania zadłużenia czy też innych środków pomocowych doraźnych uruchamianych dla krajów rozwijających się (Krzak 1983: 6). Taki stosunek zachodnich bankierów był pokłosiem propagandy gierkowskiej, głoszącej mit „dziesiątej potęgi świata”, oraz raportów statystycznych prezentowanych przez polskich urzędników w trakcie spotkań z przedstawicielami zachodniej finansjery. Kiedy zakupywano konkretne licencje na Zachodzie, zapewniano, że po stronie polskiej są odpowiedni partnerzy w przemyśle gotowi wdrożyć i efektywnie produkować, a następnie sprzedawać za dewizy wysoko zaawansowane technicznie produkty na cały świat, choć w rzeczywistości wdrażanie nawet najprostszych pod względem zaawansowania technicznego i procesowego licencji sprawiało wielką trudność zakładom państwowym zarządzanym na podstawie planów centralnych i marnotrawiących zasoby wytwórcze (Kamosiński 2007: 120–131).

Sposoby przeciwdziałania niewypłacalności walutowej podejmowane przez rząd i jego doradców

Podstawowym środkiem zaradczym wobec groźby niewypłacalności państwa musiały być cięcia w zakupach importowych dokonywanych w walutach wymienialnych, a następnie wstrzymywanie projektów inwestycyjnych z okresu rządów E. Gierka, z którymi związane było zaopatrzenie kupowane za dewizy. Rząd dokonywał szczegółowego przeglądu prowadzonych inwestycji i wiele z nich, zwłaszcza związanych z budownictwem bloków wielorodzinnych, inwestycjami w zakresie infrastruktury i dóbr kultury, wstrzymywał (Grała 2005: 39–40).

Jedną z metod przeciwdziałania zapaści finansowej państwa, którą uwzględniało w swoich rachubach najwyższe kierownictwo partyjne, miało być przesuwanie nadwyżek siły roboczej (z obliczeń wynikało, że

muszą być dokonane zwolnienia w zakładach państwowych przynajmniej w wysokości 240 tys. osób) do sektora prywatnego, np. do pracy w rzemiośle, placówkach usługowych, w systemie agencyjnym, pracy nakładczej w charakterze podwykonawcy np. w spółdzielniach pracy.

Zabiegi dyplomatyczne i negocjacje w sprawie długów do momentu wprowadzenia stanu wojennego w 1981 r.

Polska Rzeczpospolita Ludowa w ciągu całej dekady lat 70. w sposób dramatyczny pogorszyła swą sytuację płatniczą. Z państwa o dość zrównoważonym bilansie płatniczym i niewielkim (ok. 1 mld USD) zadłużeniu wobec zagranicy stała się wielkim dłużnikiem na mapie finansowej świata z zobowiązaniami szacowanymi na koniec roku 1980 na 24,1 mld USD. Reżim komunistyczny PRL nie był w stanie spłacać owego zadłużenia wobec krajów kapitalistycznych w normalnym trybie zaplanowanych rat (Rydygier 1985: 252–253).

Rząd gen. W. Jaruzelskiego odziedziczył po poprzednikach zobowiązania z tytułu obsługi zadłużenia zagranicznego Polski w roku 1981 na kwotę 10,9 mld USD (4,4 mld USD – spłata kredytów; 3,1 mld USD – spłata kredytów bankowych; 2,6 mld USD – spłata z tytułu oprocentowania; 0,8 mld USD sfinansowanie deficytu obrotów bieżących) (*Rozmowy...* 1981, 10; *Materiały...* 1981: 59; *Paris...* 1981: 85). Tyle musiało być zapłacone w kwietniu 1981 r., aby wierzyciele z krajów kapitalistycznych nie zerwali z Polską kontaktów handlowych i finansowych oraz aby został utrzymany import z krajów kapitalistycznych na poziomie zbliżonym do roku 1980. Wartość eksportu towarów i usług do krajów kapitalistycznych wynieść miała w 1981 r. tylko 8,5 mld USD (Tomorowicz 1981: 11). Wysokość sz.p. (rat i odsetek) przekraczała o 2,4 mld USD wielkość wpływów dewizowych z eksportu (wg. kursów walut z roku 1980). Wszystko byłoby pod kontrolą, gdyby rządzący Polską Ludową w dekadzie lat 70. zgromadzili rezerwy dewizowe, tymczasem rząd komunistyczny skutecznie trwonił posiadane waluty wymienne. Wielkim błędem władz PRL było ukrywanie przed wierzycielami z Zachodu i przed społeczeństwem polskim dramatycznej sytuacji płatniczej w drugiej połowie 1980 r., kiedy to wiadomo już było, iż niezbędne są działania ratunkowe w postaci konwersji całości zadłużenia zagranicznego wobec krajów kapitalistycznych i pozyskanie dodatkowych, ograniczonych kredytów na zakup produktów rolnych w celu uniknięcia załamania poziomu życia polskiego społeczeństwa. W październiku 1980 r. rząd Józefa Pińkowskiego zwrócił się do administracji Jim-

my'ego Cartera o 3 mld USD kredytu, natomiast do innych państw kapitalistycznych o dalsze 5 mld USD (Portes 1981: 18; *Richard...* 1981: 13). Błąd tego posunięcia polegał na tym, że Polska zaliczała się już do krajów wysoko zadłużonych, a z drugiej strony ubiegano się o pożyczkę u prezydenta, który kończył kadencję i było niemal pewne, że nie zasiądzie więcej w Białym Domu. Polski rząd czekał na odpowiedź, nie podejmował rozmów o odłożeniu spłaty długów, a gabinet J. Cartera żadnej pożyczki Polsce nie przyznał. Administracja Ronalda Reagana była gotowa do zajęcia stanowiska w sprawie polskiej dopiero ok. połowy marca 1981 r. (Portes 1981: 18). Rząd gen. Jaruzelskiego działał tymczasem, jakby nic się nie stało, i zapłacił za I kwartał 1981 r. należne raty z odsetkami zachodnim wierzycielom ...pieniężnymi uzyskanymi od Związku Radzieckiego (tzw. bezzwrotna pożyczka) (Długosz 1992: 26–27). Warto zauważyć i docenić zabiegi rządu na przełomie lat 1980 i 1981 w kwestii uzyskania pomocy materialnej i finansowej z krajów obozu komunistycznego. Oprócz wspomnianej pożyczki otrzymano pomoc w postaci dodatkowych dostaw surowców i towarów dla polskiego przemysłu w wysokości ok. 300 mln USD oraz wsparcie finansowe ocenione w raporcie gospodarczym dla MFW na wartość 1,1 mld USD w postaci nowych kredytów lub odroczenia starych kredytów z poprzedniej dekady. Ekspert w raporcie podkreślili, że tylko ta „bratnia pomoc” pozwoliła wywiązać się z płatności wobec krajów kapitalistycznych Zachodu w ciągu pierwszych dwóch miesięcy 1981 r. (AZMF 822/7: 23–24).

Na początku marca 1981 r. strona polska oznajmiła przedstawicielom banków zachodnich, iż nie może dalej spłacać swego zadłużenia. Poufne negocjacje z wierzycielami w sprawie kompleksowego refinansowania spłat długów gwarantowanych przez zachodnie rządy reprezentanci polskiego rządu rozpoczęli prawdopodobnie na początku kwietnia 1981 r. (Bień 2017: 48–49; Dodsworth 1981: 1). Rząd reprezentowany przez kierownictwo Banku Handlowego najpierw poinformował teleksem, że Polska nie będzie w stanie obsłużyć kolejnej raty, przypadającej w drugim kwartale 1981 r., a następnie przedstawił zachodnim wierzycielom obfite materiały zawierające dane o strukturze zadłużenia i możliwości spłat (Portes 1981: 13). Bankierzy zachodni byli wstrząśnięci złożonością polskiego zadłużenia i można było wywnioskować z ich wypowiedzi, że Polska Ludowa w ocenie zachodnich finansistów jest bliska bankructwu (*Paris...* 1981: 85; Samotyj 1981: 40–41).

Przypadek Polski był w owym czasie dla elity finansowej Zachodu czymś niezwykłym, ponieważ dotąd nie zdarzyło się, aby inne państwo o gospodarce typu radzieckiego doświadczyło drastycznego kryzysu

finansowego, a z drugiej strony w powojennych negocjacjach w sprawie przesunięcia spłaty długów nigdy nie chodziło o tak potężną sumę, jak w przypadku PRL. Nawet krótkoterminowe kredyty stały się nieosiągalne dla rządu polskiego zaraz po tym, jak oświadczył, że Polska Ludowa wstrzymuje spłatę zadłużenia wobec zachodnich wierzycieli (Głuchowski 1997: 152–154).

W kwestii odłożenia spłaty długów reżim komunistyczny w Polsce popełnił dwa zasadnicze błędy:

- 1) negocjacje z przedstawicielami banków zachodnich rozpoczęto co najmniej z rocznym opóźnieniem, kiedy kraj znalazł się w stanie niewypłacalności, co było odzwierciedleniem nieodpowiedzialnej polityki zagranicznej polskich władz;
- 2) aż do połowy roku 1981 rząd gen. Jaruzelskiego nie opracował żadnego konkretnego programu antykryzysowego na krótki i średni dystans, który mógłby być podstawą do negocjacji z wierzycielami z Zachodu. Komuniści tracili czas, przedłużając niezmiernie prace nad konkretnym programem głębokich przemian gospodarczych.

W oświadczeniach prasowych z roku 1983 minister finansów Marian Krzak (zaangażowany w rozmowy z wierzycielami zachodnimi), odpowiadając adwersarzom polityki finansowej prowadzonej przez rząd gen. Jaruzelskiego na zarzuty o spóźnienie startu negocjacji w sprawie refinansowania zadłużenia PRL, deklarował, że nie jest prawdą, jakoby obudzono się w tej kwestii dopiero na wiosnę 1981 r. W rządzie zdawano sobie rzekomo sprawę z powagi sytuacji finansowej pod koniec lat 70. Pierwszą konkretną próbę rozmów podjęto w 1978 r., tyle że negocjacje z roku 1978 i 1979 to były przede wszystkim zabiegi o dodatkowe kredyty na kontrakty zbożowe dla PRL (Krzak 1983: 1, 4). W istocie rząd Jaroszewicza poprzez urzędników z Ministerstwa Finansów prowadził poufne rozmowy z przedstawicielami rządu Francji w kwestii gwarantowanych przez państwo kredytów finansowych długoterminowych o terminie realizacji 7–8 lat. Pierwszy taki kredyt uzyskano w roku 1979, a następnie negocjowano. W rezultacie oprócz kredytu francuskiego na rozładowanie skumulowanych rat spłat kredytów walutowych zaciągnięto w latach 1980–1983 jeszcze dwa produkty: kredyt 1,2 mld marek RFN oraz 330 mln USD z konsorcjum banków prywatnych na poczet pokrycia ujemnego salda w roku 1980 (Krzak 1983: 4). Była to kropla w morzu potrzeb finansowych i na dodatek te prekursorskie działania finansistów z Ministerstwa Finansów były torpedowane polityką zaciągania przez poszczególne resorty kolejnych kredytów na finansowanie zakupów zboża, pasz, maszyn i urządzeń oraz komponentów do produkcji zamawianych za waluty wymienialne w krajach kapitalistycznych.

Kompleksowe podejście do refinansowania długów i ewentualnego odłożenia kraju zastosowano dopiero w roku 1981 r.

Pierwsza faza negocjacji w sprawie odłożenia spłaty długów polskich trwała od początku kwietnia do 27 kwietnia 1981 r. Rozmowy prowadzono w Paryżu pod przewodnictwem rządu francuskiego, przychylnie nastawionego do współpracy z Polską (Bień 2017: 48–49). Ich rezultatem było podpisanie porozumienia w sprawie odłożenia w czasie obsługi kredytów rządowych lub gwarantowanych przez rządy udzielonych Polsce przez 15 państw kapitalistycznych będących głównymi wierzycielami PRL. Porozumienie to było zaledwie małym krokiem na drodze do odłożenia spłat długów, gdyż układ nie objął wszystkich kredytów rządowych udzielonych Polsce przez kraje kapitalistyczne. W rozmowach w Paryżu nie wzięli udziału przedstawiciele takich państw jak: Brazylia, Hiszpania i kraje OPEC. Ponadto porozumienie paryskie nie obejmowało odłożenia w czasie obsługi zadłużenia wobec banków prywatnych. Grupa negocjacyjna pod kierownictwem min. finansów Mariana Krzaka uzyskała w Paryżu następujące warunki umowy: 90% wszystkich zachodnich zobowiązań przypadających do zapłaty między 1 maja 1981 a 31 grudnia 1981 r. zostało przełożonych na inny termin spłat długu lub poddanych refinansowaniu; rządy zachodnie dały PRL 4-letnią prolongatę terminu płatności, w którym to okresie nie miały żądać od Polski zwrotu długu; spłata długów miała zostać wznowiona w 1986 r. i biec przez następne cztery lata. Niezbędnym załącznikiem do umowy o konwersji zadłużenia gwarantowanego przez rządy zachodnie stał się plan gospodarczych ograniczeń przygotowany przez polski rząd dla zachodnich negocjatorów. W planie tym Polacy zobowiązywali się do uzdrowienia gospodarki i osiągnięcia nadwyżki w handlu zagranicznym w drugiej połowie lat 80. W Paryżu odłożono w czasie obsługę polskiego zadłużenia przypadającego na rok 1981 (tj. 2,5 mld USD), natomiast co do obsługi zadłużenia z tytułu kredytów rządowych udzielonych Polsce przez kraje kapitalistyczne przypadających na lata 1982–1983 miały się odbyć rozmowy we wrześniu 1981 r.

Bardzo trudne okazały się pertraktacje w sprawie odłożenia w czasie obsługi polskiego długu wobec banków prywatnych prowadzone (I faza) od 1 do 30 kwietnia 1981 r. z przedstawicielami 23 banków reprezentującymi interesy aż 460 banków (minister Krzak dowodził, że banków prywatnych miało być aż 500, badania J. Głuchowskiego nie potwierdziły tej informacji). Polskie zadłużenie wobec banków komercyjnych uważane było przez specjalistów za bardzo skomplikowane i trudne do negocjacji, gdyż szacowano je na ok. 60% z ogólnej puli ok. 25 mld USD całego zadłużenia PRL wobec państw kapitalistycznych. PRL stała się

piątym dłużnikiem na świecie, przy czym jej sytuacja w obszarze obsługi długu była najbardziej skomplikowana ze wszystkich państw bloku wschodniego (Antowska-Bartosiewicz 1985: 10). Podpisanie umowy z bankami prywatnymi było dla gabinetu gen. Jaruzelskiego konieczne, gdyż tylko odłożenie całości obsługi zadłużenia wobec krajów kapitalistycznych przypadającego na rok 1981 i pozyskanie dodatkowych ok. 3,4–4,5 mld USD kredytu mogło uratować gospodarkę Polski od dalszego załamania (ekonomiści ówczesnej Polski uwzględniali w ramach potencjalnego kredytu dostawę produktów spożywczych na rynek wewnętrzny i materiały oraz surowce niezbędne do rozwijania produkcji proeksportowej, opartej często na technologiach zachodnich). Ta wysoka jak na możliwości płatnicze Polski kwota dodatkowego kredytu w walutach wymienialnych wynikała głównie z pogarszających się wpływów dewizowych eksportu do II OP. W czerwcu 1981 r. okazało się, że przedstawiciele zachodnich banków prywatnych nie potrafią szybko uzgodnić jednolitego stanowiska negocjacyjnego wobec strony polskiej, gdyż 11 banków amerykańskich działających pod przewodnictwem już nie Bank of America, ale twardego w negocjacjach Bankers Trust nie zgadzało się na propozycję banków zachodnioeuropejskich i japońskich, aby spłata kredytów bankowych udzielonych Polsce, które przypadały na rok 1981, rozpoczęła się po upływie 4 lat i trwała w ciągu następnych 3,5 roku (rozłożenie spłat przypadałoby na okres 7,5 roku). Amerykanie skłonni byli zawiesić Polsce obsługę zadłużenia zagranicznego tylko w roku 1981 (Jędrychowski 1982: 120–124).

Banki amerykańskie były zaniepokojone rozwojem sytuacji społeczno-ekonomicznej w Polsce Ludowej i oczekiwały lepszych wyników polskiej gospodarki, zwłaszcza eksportu. Amerykańscy bankierzy żądali usztywnienia stanowiska banków komercyjnych wobec delegacji polskiej w kwestii konieczności reform gospodarczych i lepszej jakości statystyk o Polsce Ludowej. Wierzyciele zachodni chcieli zapoznać się z informacjami o handlu, inwestycjach, produkcji, kontroli cen i poziomie radzieckiej pomocy na następnych 7 lat. Polacy mieli też pozwolić na okresowy monitoring ze strony urzędników banków komercyjnych. Domagano się w lipcu 1981 r. przedstawienia jasnego rządowego programu naprawczego (*plan for economic recovery*) jako warunku uzyskania przez polski rząd jakichkolwiek dodatkowych pożyczek na zrównoważenie bilansu płatniczego w 1981 r. Zatem to, kiedy i jaka reforma gospodarcza zostałaby w Polsce opracowana i wdrożona, nie tylko było sprawą rządu gen. Jaruzelskiego, ale przykuwało uwagę zachodnich wierzycieli Polski i uzależniało postawę przedstawicieli banków zachodnich wobec strony polskiej w odniesieniu do konwersji zadłużenia oraz

udzielenia rządowi polskiemu dodatkowych kredytów od jakości proponowanego programu antykrzysowego.

Trzeba podkreślić, że również po stronie polskiej brak było jednolitego stanowiska negocjacyjnego i jednej strategii nastawionej na cel w pełni akceptowany przez kierownictwo partyjne i ekonomiczne PRL. Wyodrębniły się dwie frakcje reprezentujące dwa odrębne podejścia w sprawie refinansowania zadłużenia. Były to grupa skupiająca środowiska Departamentu Zagranicznego Ministerstwa Finansów i Banku Handlowego (frakcja finansistów) oraz grupa, do której należało kierownictwo Komisji Planowania i część rządu niechętna i nieufna wobec Zachodu ze Zbigniewem Madejem na czele (frakcja planistów). Frakcja finansistów opowiadała się za realnie możliwym do osiągnięcia planem stopniowego ograniczania wymagalnych w tamtym czasie płatności oraz podtrzymaniem jak najlepszych stosunków finansowych i handlowych z zachodnią finansjerą. Natomiast frakcja planistów występowała twardo przeciwko koncepcji stopniowego refinansowania zobowiązań wynikających z zaciągniętych kredytów, opowiadając się za konsolidacją długów oraz ich stopniowym regulowaniem w ciągu 20–25 lat przy uwzględnieniu obniżonych odsetek od naliczanych długów. Planisci oczekiwali i tłumaczyli urzędnikom z resortu finansów występującym w rundach negocjacyjnych, że konieczne jest stawianie twardych warunków i wymuszenie na Zachodzie redukcji zadłużenia PRL, co niekiedy stosowały już zachodnie banki wobec najbardziej zadłużonych krajów trzeciego świata (Bień 2017: 53–54). Jak pokazał czas, opcja twardych negocjacji i wymuszania na zachodnich bankach redukcji długów oraz obniżania oprocentowania była zupełnie nierealistyczna w okresie 1981–1983. Stało się tak dlatego, że w Polsce pogłębiał się w szybkim tempie kryzys gospodarczy, powodując reakcję domina w postaci paraliżu kolejnych gałęzi i branż gospodarki zależnych od pilnych dostaw importowych w walutach wymiennalnych. Narastał też ferment społeczny, który generował wielkie napięcie na szczytach władzy PRL i kierował uwagę na operację represyjną stanu wojennego, a nie na prowadzenie twardych negocjacji w sprawie długów. Ostatecznie tzw. opcję planistów pogrążyło wprowadzenie stanu wojennego.

24 i 25 czerwca 1981 r. odbyły się obrady przedstawicieli 19 banków („komitet dziesiętnastu”), które reprezentowały interesy 460 banków wierzycieli Polski, w celu wypracowania wspólnej platformy negocjacyjnej. Owocem tych rozmów było wspólne stanowisko zachodnich wierzycieli, w którym proponowano: odłożenie w czasie spłat 95% łącznej sumy kredytów bankowych, która wynosiła 2,37 mld USD i powinna być uiszczona przez PRL w okresie od 26 marca do 31 grudnia 1981 r.

Spłatę rozłożono na okres 7,5 roku (płatności z tego tytułu miały się zacząć po 4 latach i trwać przez następne 3,5 roku). Zobowiązano rząd polski do zapłacenia pozostałych 5% przypadającego na wymieniony wyżej okres zadłużenia (kapitału) oraz odsetek od całości poprzednio zaciągniętych kredytów, których płatność przypadała na rok 1981.

Umowa frankfurcka na temat przełożenia spłat z roku 1981 przewidywała (*Notatka...* 1983: 99):

- okres odłożenia spłat 7,5 roku,
- 4-letnią karencję,
- zakres refinansowania w wysokości 95% kapitału,
- oprocentowanie 1,75% ponad LIBOR,
- odsetki nieobjęte refinansowaniem.

Stronę polską zobligowano do przedstawienia stanu zadłużenia w stosunku do krajów socjalistycznych, raportu na temat bieżącej sytuacji gospodarczej PRL oraz programu przezwyciężenia kryzysu na okres do 1986 r., w którym to roku uzyskano by nadwyżkę na rachunku bieżącym bilansu płatniczego. Spotkanie z polską delegacją zespołu negocyjnego 21 banków odbyło się 23 lipca 1981 r. Polska miała dostarczyć szczegółowe plany naprawy gospodarki. Przedstawiciele banków komercyjnych obiecywali, że pierwszy dług do uregulowania, szacowany na 2,4 mld USD, zostanie poddany konwersji i zapłacony z marżą w wysokości 1,75% ponad londyńską stopę eurodolara. Rząd gen. Jaruzelskiego uznał opisane wyżej stanowisko banków zachodnich za zbyt restrykcyjne. Przedstawiciele Polski uważali, że odłożenie w czasie obsługi polskiego zadłużenia wobec banków prywatnych przypadającego na marzec–grudzień 1981 r. powinno się odbyć na tych samych zasadach co uzgodnione wcześniej porozumienie dotyczące odsunięcia w czasie obsługi kredytów rządowych lub gwarantowanych przez rząd, które zostały udzielone Polsce w latach 70. Dodatkowo niezadowolenie strony polskiej wzbudziły kwestie: zapłaty przez rząd gen. Jaruzelskiego stałych kosztów w wysokości 1,75% od sumy rat kredytów, których spłata przypadała na okres marzec–maj 1981 r.; dodatkowo 1% opłaty karnej za zwłokę oraz pokrycie przez stronę polską wszystkich kosztów spotkań odbytych w sprawie odłożenia w czasie spłat polskiego zadłużenia przypadającego na rok 1981.

Ostatecznie podpisano w Wiedniu układ z „komitetem dziewiętnastu” na początku października 1981 r. Rząd PRL uzyskał zgodę na przesunięcie w czasie spłat 95% rat kapitałowych od obsługi kredytów przypadających od 26 marca do 31 grudnia 1981 r. na okres 7 lat. Strona polska zobowiązała się zapłacić przypadające na rok 1981 odsetki kapitałowe od kredytów udzielonych przez banki prywatne. Pozostałe 5%

spłat przypadające na rok 1981 zostało przesunięte na rok 1982 i rozłożone na trzy równe raty. Podsumowując, należy stwierdzić, że rząd gen. Jaruzelskiego zobowiązywał się do uregulowania należności w wysokości ok. 5 mld USD, w tym odsetek w wysokości 2,5 mld USD (*Notatka...* 1982b: 18–19; *Rozmowy...* 1981: 10).

Warunki porozumienia z przedstawicielami banków prywatnych były jak na możliwości płatnicze PRL ciężkie, gdyż łączny koszt kredytu „odroczonego” na 7 lat obejmował trzy składniki: zmienną w czasie stopę oprocentowania LIBOR; stałą stopę oprocentowania w wysokości 1,75% ponad LIBOR oraz 1% karnych odsetek z tytułu odłożenia w czasie spłat.

Negocjacje w sprawie refinansowania zadłużenia zagranicznego po wprowadzeniu stanu wojennego z 12 na 13 grudnia 1981 r.

Przesunięcie w czasie spłaty polskiego zadłużenia wobec wierzycieli z krajów kapitalistycznych przypadającego na rok 1981 było dopiero pierwszym krokiem chroniącym Polskę Ludową od bankructwa finansowego, ale istniała również konieczność podpisania kolejnych umów o podobnym charakterze na lata 1982 i 1983. W tych dwóch latach koszty obsługi kredytów zaciągniętych w latach 70. przez rząd PRL miały się kształtować na poziomie równie wysokim jak w roku 1981.

Zupełnie nowa jakościowo sytuacja w kwestii stosunków finansowych z krajami kapitalistycznymi nastąpiła po niezapowiedzianym wprowadzeniu stanu wojennego, *de facto* wojskowym zamachu stanu z punktu widzenia Konstytucji PRL. Kraje zachodnie oczekiwały ustabilizowania sytuacji społeczno-gospodarczej w Polsce w latach 1980–1981, ale przynajmniej oficjalnie wyrażano opinie, aby stało się to w procesie społecznych kompromisów, drogą pokojowych, a nie siłowych rozwiązań. Tymczasem doszło do rozwiązania siłowego. Ogromna skala represji wobec opozycji i brutalność sił wojskowo-milicyjnych w „przywracaniu porządku społecznego” wywołały spontaniczną falę oburzenia opinii publicznej na Zachodzie wspieranej prosolidarnościowym przekazem massmediów. Sojusznicy Stanów Zjednoczonych niemal natychmiast po wprowadzeniu represji stanu wojennego zastosowali wobec PRL sankcje gospodarcze.

Już na początku roku 1982 w ramach sankcji rządy państw zachodnich odmówiły kontynuowania rozmów na temat refinansowania zadłużenia przypadającego na rok 1982. W tej sytuacji rząd gen. Jaruzelskiego

nie podjął obsługi kredytów gwarantowanych przez rządy zachodnie. Co gorsza, nie wykonywano postanowień umowy paryskiej z kwietnia 1981 r. W reakcji na sankcje reżim Jaruzelskiego odmówił zapłaty rat wynegocjowanego porozumienia z tytułu kredytów gwarantowanych przez rządy oraz nie uiścił odsetek wynegocjowanych do zapłaty za rok 1981 (Krzak 1983: 6). Oficjalnie umowę z Klubem Paryskim dotyczącą wiarytelności wobec 15 największych wierzycieli zachodnich wstrzymano we wrześniu 1982 r., a następną umowę z tym klubem dotyczącą kredytów gwarantowanych przez rządy zachodnie podpisano dopiero 15 lipca 1985 r. (Głuchowski 1997: 160–161). Do tego czasu narastały odsetki i karne odsetki od nieuregulowanych rat. Negatywne emocje po jednej i drugiej stronie uderzyły w polskie finanse i społeczeństwo w roku 1982. Polska pod rządami komunistów uzyskała w latach 1981–1983 następujące nowe kredyty: w 1981 r. 4,9 mld, w 1982 r. 1,5 mld oraz w 1983 r. zaledwie 0,6 mld USD (*Notatka...* 1983: 100). Tak dramatycznie niskie finansowanie z krajów zachodnich było następstwem embarga ekonomicznego nałożonego w związku z zaprowadzeniem stanu wojennego.

Kontakty i negocjacje z bankami komercyjnymi toczyły się natomiast bez przeszkód natury politycznej już od początku 1982 r., gdyż dla bankierów niezależnych od decyzji politycznych liczyło się, aby dłużnik płacił swoje zobowiązania, szczególnie tak duży dłużnik jak rząd Polski. Przedstawiciele rządu PRL zgłaszali wolę partnerskich rozmów z Klubem Londyńskim, przekonując, że w Polsce przywrócono spokój i wdrażano obiecane „radikalne” reformy gospodarcze. Rozmowy w Warszawie w styczniu 1982 r. z delegacją Dresdner Bank reprezentującą interesy banków komercyjnych przebiegały jednak w napiętej atmosferze. Niemieccy bankierzy prezentowali wobec Polski twarde stanowisko odnośnie do potrzeby uregulowania płatności odsetkowych za rok 1981 do końca I kwartału 1982, a nie – jak proponowali min. Krzak i wicepremier Rakowski – do końca I półrocza 1982 r. Nadto w przypadku niewywiązania się z układu podpisanego jeszcze w 1981 r. grożono przerwaniem rozmów i wstąpieniem części wierzycieli na drogę sądową wobec rządu PRL (*Notatka...* 1982a: 7–8). Negocjacje z przedstawicielami Klubu Londyńskiego prowadzono w Wiedniu do początków listopada 1982 r. Bankierzy zachodni milcząco aprobowali porządek stanu wojennego, ponieważ pragmatycznie uznawali, że w tej części świata, jaką jest Europa Wschodnia pod wpływami Związku Radzieckiego, inne rozwiązanie polityczne mogłoby być tylko gorsze z punktu widzenia ich interesów finansowych.

Umowa wiedeńska na temat przełożenia spłat w 1982 r. zakładała (*Notatka...* 1983: 99):

- okres odłożenia spłat 8 lat,
- 4-letnią karencję,
- zakres refinansowania w wysokości 95% kapitału,
- oprocentowanie 1,75% ponad LIBOR,
- odsetki objęte refinansowaniem w 50% w formie 3-letniego kredytu.

Banki zachodnie otrzymały zaledwie 30% należnych odsetek za rok 1982, a reszta miała być spłacona w pierwszym półroczu roku 1983. Minister finansów M. Krzak okrzyknął rezultat tych negocjacji wielkim sukcesem (Krzak 1983: 6). Obiektywnie patrząc, obciążenia wynikające z tej umowy okazały się dla Polski i tak zbyt trudne do realizacji, a zadłużenie zagraniczne wobec krajów zachodnich od roku 1984 skokowo rosło pod względem kapitału i odsetek pozostających do spłaty do wartości 40 mld USD w roku 1989 (*Biuletyn...* 1988: 47–48; *Rocznik...* 1984: 24).

Rząd polski z wielkim trudem wywiązywał się z wynegocjowanych spłat wobec wierzycieli zachodnich w latach 1981–1982. Było to możliwe dzięki dużym cięciom w wydatkach konsumpcyjnych, zatrzymaniu wielu inwestycji przemysłowych (zamrożono 49 wielkich inwestycji przemysłowych) oraz uzyskaniu nowych kredytów od krajów obozu komunistycznego, wskutek czego zadłużenie w dewizach wobec państw tzw. socjalistycznych wzrosło na koniec 1982 r. do sumy 5 mld USD (Antowska-Bartosiewicz 1985: 5).

Kolejnym krokiem było wynegocjowanie umowy wiedeńskiej w drugiej połowie 1983 r., niezwykle istotnej w obliczu coraz wyższego zadłużenia wykazywanego w bilansie płatniczym PRL. Warunki tejsze umowy przewidywały rozłożenie w czasie spłaty zaległych kredytów na 10 lat, aż 5-letnią karencję, czyli o rok lepszą od poprzednio wynegocjowanej, wyższe koszty odsetkowe dla obsługiwanego długu dla strony polskiej oraz 65% odsetek objętych refinansowaniem. Strona rządowa uznała wynik negocjacji za sukces. Tymczasem zdaniem finansistów takie warunki spłaty zaległych kredytów oznaczały ogromne koszty finansowe dla spłacającej długi organizacji generowane w długim okresie. Po pierwsze, stopa LIBOR była na początku lat 80. bardzo wysoka ze względu na wzrost inflacji w najbardziej rozwiniętych krajach kapitalistycznych, refinansowaniem nie objęto mimo obietnic 100% kapitału, ale najpierw 50%, a następnie tylko 65% odsetek. Zatem strona polska musiała coraz częściej płacić odsetki od odsetek.

Umowa wiedeńska z 3 listopada 1983 r. do spłat za rok 1983 przewidywała (*Notatka...* 1983: 100–101):

- okres odłożenia spłat 10 lat,
- karencja 5 lat,
- zakres refinansowania 95% kapitału,
- oprocentowanie 1 7/8% ponad LIBOR,
- odsetki objęte refinansowaniem w 65%.

Powyższe rokowania i umowy dotyczyły tylko małych części zadłużenia przypadającego na dany rok lub dwa lata. Kompleksowo problem zadłużenia zagranicznego PRL został rozwiązany dopiero w 1994 r., po zamknięciu trwających od roku 1989 negocjacji. W sprawozdaniu rządowym z roku 1994 dotyczącym zadłużenia komercyjnego w Klubie Londyńskim stwierdzono, że właśnie w marcu 1994 r. zamknięto ostatecznie negocjacje dotyczące rozwiązania problemu długu wygenerowanego przez rządy gierkowskie z lat 70. Początek tychże rozmów datowano na marzec 1981 r. Finalna umowa z Klubem Londyńskim objęła znaczną – ok. 40-procentową redukcję zadłużenia, gdyż tylko darowanie części długu dawało w ocenie ekspertów stronie polskiej szanse na uregulowanie zadłużenia z lat 70. (*Sprawozdanie...* 1994: 1–6).

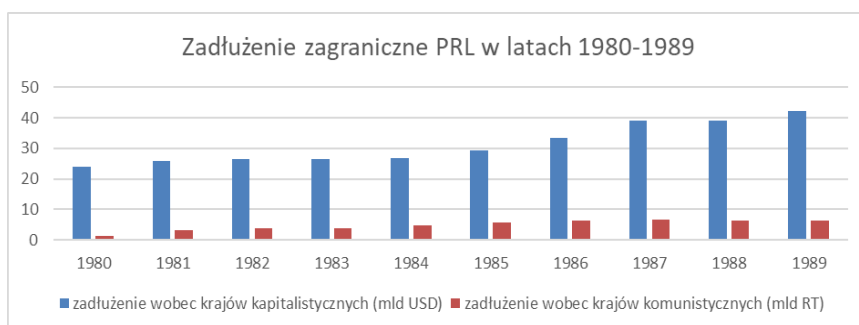
Podsumowanie

Niezależnie od tego, jaka opcja polityczna sprawowałaby władzę w Polsce w pierwszej połowie lat 80., głównym jej zadaniem musiało być kontynuowanie rozmów dotyczących odłożenia spłaty długów i możliwej ich redukcji, gdyż przerwanie tychże negocjacji lub zaniechanie obsługi długu groziło natychmiastowym ogłoszeniem oficjalnego bankructwa kraju. Przytoczone powyżej wyniki negocjacji w postaci kilku układów w sprawie refinansowania zadłużenia zakończyły się połowicznym sukcesem Polski Ludowej. Polegał on głównie na tym, że nie ogłoszono bankructwa Polski i nadal mimo restrykcji pozwalano zaciągać niewielkie kredyty dewizowe. Bodajże najważniejszym sukcesem było kontynuowanie współpracy finansowej, szczególnie z MFW, dzięki czemu Polska mogła starać się ponownie o przyjęcie do organizacji już w 1986 r. Aby zawarte układy mogły być sukcesywnie realizowane, potrzebne było uwiarygodnienie na polu gospodarczym, a to mogło być osiągnięte tylko przez konsekwentne wdrożenie zapowiedzianej i uzgodnionej również z negocjatorami z banków zachodnich kompleksowej reformy gospodarczej. Niestety, reforma gospodarcza skończyła się fia-

skiem, a deklarowany wzrost gospodarczy był sztucznie kreowany przez zabiegi księgowe, gdyż do rachunku produktu społecznego zaliczano bardzo dużo wadliwej produkcji, tzw. buble, czyli niepełnowartościowych towarów lub towarów, które były natychmiast odrzucane przez konsumentów jako nieprzydatne do użycia. PRL znalazła się w dramatycznej sytuacji płatniczej, zaś obciążanie odsetkami od odsetek – co nastąpiło w konsekwencji słabych układów refinansowania – bez jakiegokolwiek redukcji długu prowadziło przy każdym niewywiązaniu się z płacenia raty wobec banków wierzycieli do eskalacji długu zagranicznego, który niepowstrzymanie wzrósł do wysokości ok 40 mld USD pod koniec 1989 r. Liberalizacja systemu politycznego PRL od września 1980 r. do grudnia 1981 r. sprzyjała rozmowom, natomiast wprowadzenie stanu wojennego i operacja represyjna wobec przedstawicieli opozycji zaprzępały negocjacje zobowiązań gwarantowanych przez rządy państw zachodnich.

Odmienne uкладаły się relacje z przedstawicielami banków komercyjnych. Kredyty z tej grupy banków nie były zabezpieczone gwarancjami rządowymi, w związku z tym bankierom groziła poważna strata finansowa wykazywana w bilansach. Kredyty prywatne niosły ze sobą wyższe ryzyko straty niż państwowe czy gwarantowane przez rząd.

Aneks statystyczny

**Wykres 1. Wysokość zadłużenia zagranicznego PRL
wobec krajów kapitalistycznych i komunistycznych w latach 1980–1989**

Figure 1. The amount of the foreign debt of the Polish People's Republic
to the capitalist countries and communist ones in the years 1980–1989

Źródło: Bilans płatniczy Rzeczypospolitej Polskiej 1992, NBP, AW Wistaker, Warszawa 1992, s. 55–60; Biuletyn Informacyjny 1988, Narodowy Bank Polski, Warszawa 1989, s. 78.

Tabela 1. Wysokość zadłużenia zagranicznego PRL w latach 1980–1989

Table 1. The amount of foreign debt of the PRL in 1980–1989

Zadłużenie ogólne PRL w walutach wymienialnych*	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
zadłużenie wobec krajów kapitalistycznych (mld USD)	24,128	25,953	26,435	26,396	26,808	29,296	33,526	39,214	39,165	42,200
zadłużenie wobec krajów komunistycznych (mld RT)	1,450	3,126	3,747	3,844	4,832	5,631	6,475	6,581	6,468	6,500

* – pozycje przelicznone w dolarach USA

Źródło: Biuletyn Informacyjny 1988, Narodowy Bank Polski, Warszawa 1989, s. 78–79.

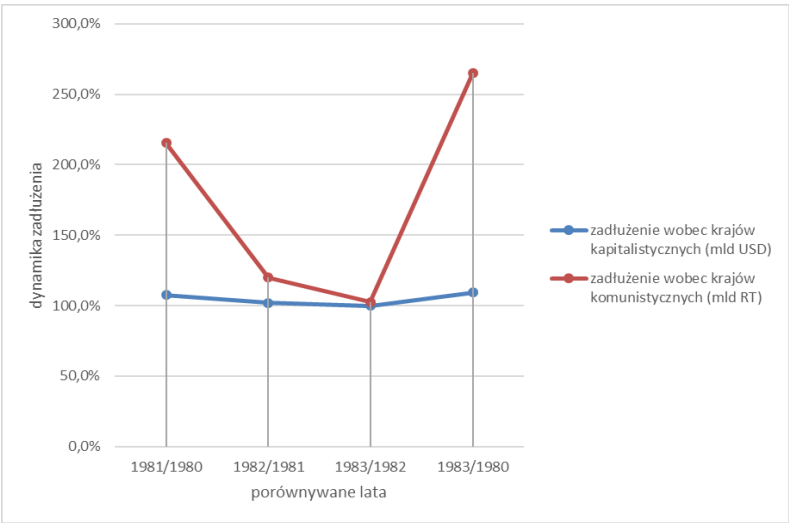
Tabela 2. Dynamika zadłużenia zagranicznego w latach 1980–1983

Table 2. Dynamics of foreign debt in the years 1980–1983

Zadłużenie ogólne PRL w walutach wymienialnych*	1981/1980	1982/1981	1983/1982	1983/1980
zadłużenie wobec krajów kapitalistycznych (mld USD)	107,6%	101,9%	99,9%	109,4%
zadłużenie wobec krajów komunistycznych (mld RT)	215,6%	119,9%	102,6%	265,1%

* – pozycje przelicznone w dolarach USA

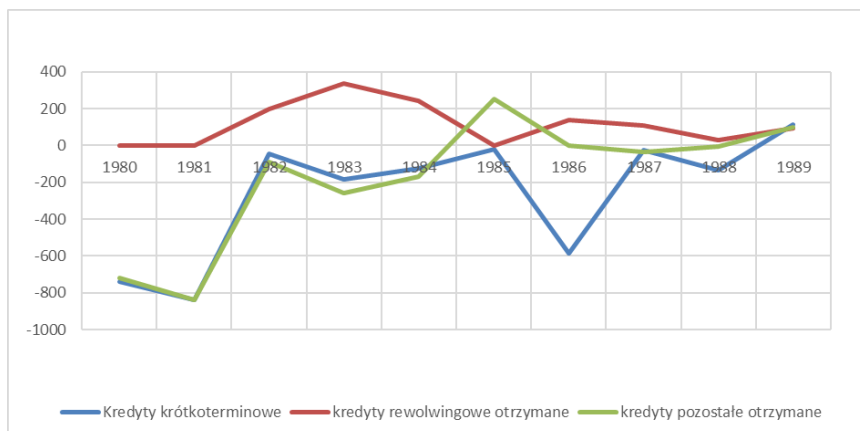
Źródło: Rocznik Informacyjny 1984, Narodowy Bank Polski, Warszawa 1984, s. 40–43.

Wykres 2. Dynamika zadłużenia zagranicznego wobec krajów kapitalistycznych i komunistycznych w latach 1980–1983

Figure 2. Dynamics of foreign debt towards capitalist and communist countries in the period of 1980–1983

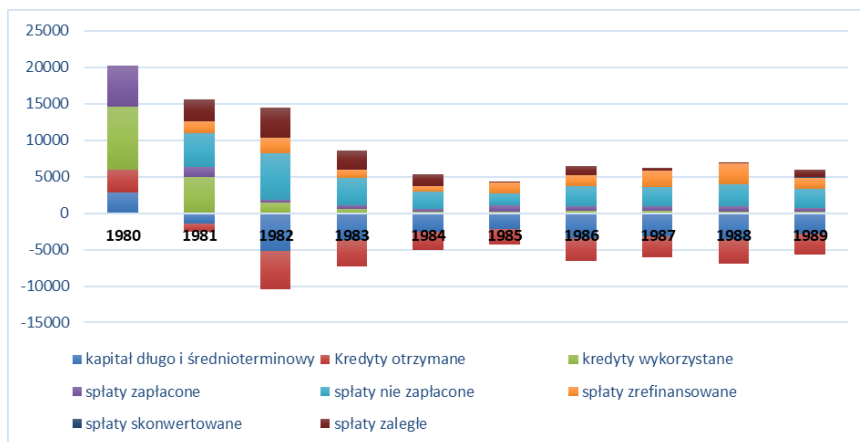
Źródło: Rocznik Informacyjny 1984, Narodowy Bank Polski, Warszawa 1984, s. 40–43.

Wykres 3. Kredyty krótkoterminowe w walutach wymienialnych otrzymane w latach 1980–1989 w mln USD

Figure 3. Short-term loans in convertible currencies received in the years 1980–1989 in million USD

Źródło: Bilans płatniczy Rzeczypospolitej Polskiej 1992, NBP, AW Wistaker, Warszawa 1992, s. 55–60.

Wykres 4. Rachunek kapitałowy w bilansie płatniczym PRL w latach 1980–1989.

Kredyty średnio- i długoterminowe w mln USD

Figure 4. Capital account in the balance of payments of the PRL in 1980–1989.

Medium-term loans in USD millions

Źródło: Bilans płatniczy Rzeczypospolitej Polskiej 1992, NBP, AW Wistaker, Warszawa 1992, s. 55–60.

Literatura

- Antowska-Bartosiewicz I., 1985, *Stan i struktura zadłużenia Polski w walutach wymiennych na tle zadłużenia innych krajów*, „Ośrodek Informacji Centralnej”, nr 26.
- Archiwum Kancelarii Prezesa Rady Ministrów (AKPRM), Finanse 1981–1983, sygn. 1.4/4, Notatka z dnia 29 X 1983 r. na temat refinansowania zobowiązań kredytowych Polski wobec krajów zachodnich (*Notatka...* 1983).
- AKPRM, Finanse, 1981–1983, sygn. 1.4/4, Notatka z rozmowy z przedstawicielami Dresdner Bank przeprowadzonej w Warszawie w dniu 11 I 1982 r. (*Notatka...* 1982a).
- AKPRM, Finanse. Sprawozdania z rozmów międzynarodowych w latach 1981–1983, sygn. 88/44, Ministerstwo Finansów, Notatka w sprawie polityki płatniczej wobec krajów zachodnich z 14 stycznia 1982 r. (*Notatka...* 1982b).
- AKPRM, Gabinet Prezesa Rady Ministrów W. Pawlaka, Współpraca z zagranicą, 1994, t. IV, sygn. nr 2781/30, Sprawozdanie z negocjacji z grupą roboczą banków komercyjnych.
- Archiwum Zakładowe Ministerstwa Finansów (AZMF), Departament Międzynarodowych Instytucji Finansowych, sygn. 822/7, Raport o sytuacji ekonomicznej i płatniczej Polski do roku 1990 oraz o założeniach jej polityki gospodarczej, 27–28 IV 1981.
- Bień W., 2017, *Jak doszło do zadłużenia Polski za granicą w latach 1970–1985. Wspomnienia uczestnika wydarzeń*, Difin, Warszawa.
- Biuletyn Informacyjny NBP 1983, Warszawa.
- Biuletyn Informacyjny NBP 1988, Warszawa.
- Długosz S., 1992, *Służyłem dziewięciu premierom*, wyd. BGW, Warszawa.
- Dodsworth T., 1981, *Poles sign \$2,5 bn debt rescheduling accord with West*, „Financial Times”, 28 April.
- Głuchowski J., 1997, *Międzynarodowe stosunki finansowe*, PWE, Warszawa.
- Graża D., 2005, *Reformy gospodarcze PRL. Próba uratowania socjalizmu*, wyd. TRIO, Warszawa.
- Jędrzychowski S., 1982, *Zadłużenie Polski w krajach kapitalistycznych*, Książka i Wiedza, Warszawa.
- Kamosiński S., 2007, *Próby otwarcia się Polski Ludowej na międzynarodowy podział pracy. Polityka eksportowa i import licencji na przykładzie województwa bydgoskiego (1950–1980)*, „Zapiski Historyczne”, t. LXXII, z. 2–3.
- Krzak M., 1983, *Polskie długi. Jak było naprawdę?*, „Polityka”, nr 3.
- Materiały z dyskusji partyjnej w lutym 1981 r.*, 1981, „Nowe Drogi”, nr 3.
- Notatka w sprawie aktualnej oceny warunków realizacji NPSG na rok 1980 i wniosków wynikających z tej oceny*, 1992 [w:] *Tajne dokumenty Biura Politycznego. PZPR a „Solidarność” 1980–1981*, oprac. Z. Włodek, Aneks, Londyn.
- Paris serves up spaghetti Polonais*, 1981, „The Economist”, 2 May.
- Portes R., 1981, *Parasol i płaszc*, „Polityka”, nr 25.
- Richard Portes o naszych długach. Rozmowa z autorem raportu na temat polskiego kryzysu gospodarczego* (A. Lubowski), 1981, „Życie Gospodarcze”, nr 21.
- Rocznik Informacyjny NBP, 1984, Warszawa.
- Rozmowy kredytowe*, 1981, „Życie Gospodarcze”, nr 19.
- Rydygier W., 1985, *Pułapka zadłużenia* [w:] *U źródeł polskiego kryzysu*, red. A. Müller, Warszawa.
- Samotyj M., 1981, *W kieszeni innych (korespondencja własna z RFN)*, „Przegląd Techniczny – Innowacje”, nr 26.
- Tomorowicz J., 1981, *Jak wyrwać się z pułapki zadłużenia*, „Życie Gospodarcze”, nr 41.

Refinancing debt commitments in the face of government insolvency on the basis of The People's Republic of Poland 1981–1983.

The fiasco of the plan to limit Polish public debt in light of internal and external conditions

Abstract

The government of the People's Republic of Poland lost the ability to settle existing foreign loan liabilities in March 1981. Information of this state passed on to foreign banks and diplomats came as a big surprise for western observers and politicians of the capitalist nations. The Cabinet of General Jaruzelski attempted to calm the directors of creditor banks with promises to pay off at least instalments of the debts as soon as foreign currency reserves were built up and a constructive economic recovery plan had been proposed. In as much as the negotiations over the recovery plan were conducted efficiently, so the talks on refinancing the debts were characterised by tension and covered only the nearest months.

The breakdown in political and economic relations between Poland and the closest allies of the USA after 13th December 1981 was partially compensated for with an improvement in relations with the Soviet Union (and other Comecon nations), who supported the Junta of Jaruzelski with cheap supplies of raw materials and Dollar loans. In the period 1981–1983 Poland was consigned to a fate as a high-risk country, against whom even her biggest creditors were prepared to publicly announce its insolvency. Diplomatic initiatives and elaborate games helped to avoid the catastrophe of bankruptcy, but failed to limit the debt. Polish negotiators were unsuccessful in their efforts to refinance the debt and cancel the accumulation of interest payments. Such factors as Martial Law and its accompanying social repression, and the economic burden connected with Martial Law had a negative impact on these diplomatic activities.

Key words: sovereign credit, private credit, refinancing, debts conversion